

Promemoria

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Justitiedepartementet

Ju2023/00144

Januari 2023

Promemorians huvudsakliga innehåll

Statens kostnader för rättsliga biträden är betydande och har ökat under ett flertal år. Den som döms för ett brott är som utgångspunkt skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Återbetalningsskyldigheten är anpassad till den dömdes ekonomiska och personliga förhållanden och begränsas till vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift. För närvarande betalas endast en liten del av kostnaderna tillbaka till det allmänna. I promemorian föreslås att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ska skärpas. Förslagen innebär följande:

- Den dömda ska kunna bli återbetalningsskyldig med ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.
- Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.
- Om den dömdes överklagande till en högre rätt förfaller på grund av att han eller hon uteblir från ett sammanträde ska återbetalningsskyldigheten omfatta hela kostnaden där, utan någon begränsning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2024.

Innehållsförteckning

1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	3
2	Ärendet.....	6
3	Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.....	6
3.1	Fördubblade återbetalningsbelopp och en begränsad möjlighet till jämkning	6
3.2	Återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt.....	15
4	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	19
5	Konsekvenser.....	20
6	Författningskommentar	23
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86)	27
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	28
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	31

1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §¹

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnad* för rättshjälpsbiträde gäller

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket *och 10 § tredje stycket* skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort* som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den

¹ Senaste lydelse 2022:1532.

i stället *kostnad* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl *till det* med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *ersätta* understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

lagen om *kostnader* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

10 §²

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rätts dom ska anses som fällande endast om

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått brottet efter det att han eller hon har frikänts av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rätts dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rätts dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
 3. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

2 Ärendet

Regeringen beslutade den 31 januari 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en samlad översyn av utgifterna som finansieras genom anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. (dir. 2013:12). Utredningen, som antog namnet Biträdeskostnadsutredningen, överlämnade i december 2014 betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86). En sammanfattning av betänkandet i relevanta delar finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag i relevanta delar finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2014/07838). Vissa av utredningens förslag har lett till lagstiftning, se propositionen Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden (prop. 2017/18:86, bet. 2017/18:JuU24, rskr. 2017/18:288).

I denna promemoria behandlas utredningens förslag om en miniminivå för återbetalningsskyldighet i brottmål och återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt.

3 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

3.1 Fördubblade återbetalningsbelopp och en begränsad möjlighet till jämkning

Promemorians förslag: Den tilltalade ska inte vara skyldig att betala mera av kostnaden för en offentlig försvarare än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.

Utredningens förslag stämmer inte överens med promemorians. Utredningen föreslår att återbetalningsskyldigheten inte ska få understiga 5 000 kronor, förutom om de faktiska kostnaderna är lägre än så. Utredningen föreslår också att minimibeloppet inte ska gälla om den tilltalade vid domen inte har fyllt arton år eller om han eller hon har begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Remissinstanserna: Remissutfallet är blandat. De flesta av remissinstanserna, däribland *Ekobrottsmyndigheten*, *Sveriges advokatsamfund* och *Riksdagens ombudsmän*, tillstyrker utredningens förslag eller har ingen invändning mot det. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Malmö tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* är positiva till förslaget men anser att återbetalningsskyldigheten bör kunna sättas lägre än minimibeloppet i fler fall. Många remissinstanser avstyrker förslaget eller är tveksamma till det, däribland *Göta hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Solna tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Svea hovrätt*. Svea hovrätt anser att det är viktigt att den dömdes

betalningsförmåga tas i anspråk inom rimliga gränser och att dennes återanpassning till samhället inte försvåras. Hovrätten ställer sig tveksam till om dessa aspekter verkligen får tillräckligt genomslag i de föreslagna bestämmelserna. Enligt Justitiekanslern slår förslaget i sin nuvarande utformning enbart mot de sämst bemedlade i samhället. Göta hovrätt och Stockholms tingsrätt anser att ett fast minimibelopp kan uppfattas som en särskild brottspåföljd. Enligt tingsrätten framstår förslaget också som problematiskt med hänsyn till bestämmelserna om rätten till ett rättegångsbiträde i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). *Kronofogdemyndigheten* anser att förslaget kan leda till en ökad skuldsättning hos dömda personer. Flera remissinstanser, däribland Justitiekanslern, *Kronofogdemyndigheten*, *Solna tingsrätt* och *Rättshjälpsmyndigheten*, uppmärksammar att förslaget kan leda till att fler ärenden hamnar hos Kronofogdemyndigheten för indrivning och att det därmed uppkommer ökade kostnader för staten. *Brottsofferjouren*, Justitiekanslern och *Umeå tingsrätt* anser att förslaget kan försämra dömda personers möjligheter att betala skadestånd till brottsoffer. *Domstolsverket*, Göteborgs tingsrätt och *Sundsvalls tingsrätt* ser en risk för att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare.

Skälen för promemorians förslag

Nuvarande regler om återbetalningsskyldighet i brottmål

Den som misstänks för ett brott kan ha rätt till en offentlig försvarare. Ersättningen till försvararen betalas av staten. Om den misstänkte därefter åtalas och döms för brottet ska han eller hon som utgångspunkt ersätta staten för det som betalats i ersättning till försvararen. Detsamma gäller kostnader för ett målsägandebiträde och en särskild företrädare för barn, för hämtning av den tilltalade till rätten samt för provtagning och analys av blod, urin och saliv, se 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken, 8 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 12 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn. Även den som godkänner ett strafföreläggande kan bli återbetalningsskyldig (31 kap. 9 a § och 48 kap. 2 § rättegångsbalken). Ersättningsskyldigheten omfattar inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade (31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken).

För tilltalade med begränsade ekonomiska resurser finns en särskild begränsningsregel avseende återbetalningsskyldigheten. Den tilltalade är som huvudregel inte skyldig att betala mera av kostnaden för den offentliga försvararen och övriga rättsliga biträden än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift (31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken). En förutsättning för rättshjälp är att den enskildes ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kronor, se 6 § rättshjälpslagen (1996:1619). Med ekonomiskt underlag avses årsinkomst med hänsyn tagen till underhållsskyldighet, förmögenhetsförhållanden och

skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Den som har ett ekonomiskt underlag som överstiger 260 000 kronor får ingen nedsättning med stöd av begränsningsregeln. Av 23 § rättshjälpslagen framgår att avgiftsnivåerna motsvarar

1. två procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 50 000 kronor,
2. fem procent av kostnaderna, dock minst 500 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 50 000 men inte 100 000 kronor,
3. tio procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 100 000 men inte 120 000 kronor,
4. tjugo procent av kostnaderna, dock minst 1 500 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 150 000 kronor,
5. trettio procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 150 000 men inte 200 000 kronor,
6. fyrtio procent av kostnaderna, dock minst 5 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 kronor.

Om den tilltalade genom att utebli från rätten eller inte följa ett föreläggande som rätten meddelat, genom påståenden eller invändningar som han insett eller bort inse sakna fog eller på annat sätt genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten, är han eller hon skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnaderna i övrigt ska fördelas (31 kap. 4 § rättegångsbalken). I sådana fall gäller inte begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken.

Utöver begränsningsregeln kan återbetalningsskyldigheten också begränsas med stöd av en allmän jämningsregel. Det belopp som den tilltalade ska betala får enligt denna regel sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden (31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken). Jämningsregeln omfattar till skillnad från begränsningsregeln alla ersättningsgrundande kostnader, inklusive t.ex. kostnader för provtagning och analys.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, för närvarande 250 kronor, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig, se 31 kap. 1 § femte stycket rättegångsbalken och 6 § förordningen (1997:406) om offentlig försvarare m.m.

Reglerna om återbetalningsskyldighet bör skärpas

Det finns flera skäl som talar för att skärpa reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål. Huvudregeln om återbetalningsskyldighet vid fällande dom ger uttryck för synsättet att det i de flesta fall är motiverat att ta dömda personers betalningsförmåga i anspråk för vissa typer av kostnader. Statens utgifter för offentliga försvarare och målsägandebiträden uppgick under 2021 till 2,5 miljarder kronor. Under samma år uppgick återkraven i brottmål till totalt 78 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2021 s. 80 och 127). Visserligen uppkommer inte alla kostnader för rättsliga biträden i processer som leder fram till en fällande dom eller ett godkänt strafföreläggande. Trots detta står det klart

att endast en mycket liten andel av de kostnader som faller inom tillämpningsområdet för bestämmelserna blir föremål för ett beslut om återbetalningsskyldighet. Genom att skärpa reglerna kan huvudregeln om återbetalningsskyldighet få ett större genomslag i praktiken.

Som *Svea hovrätt* påpekar är det viktigt att den dömdes betalningsförmåga tas i anspråk inom rimliga gränser och att hans eller hennes återanpassning till samhället inte försvåras. I detta sammanhang kan det noteras att det under 2021 betalades in 73 miljoner kronor till staten på grund av återkrav i brottmål, varav 22 miljoner kronor avser återbetalningar på restförda fordringar till Kronofogdemyndigheten (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2021 s. 80 och 148). Eftersom vissa av inbetalningarna avser återkrav som har beslutats under tidigare år, kan detta belopp inte utan vidare sättas i relation till de totala återkraven under samma år. Över tid bör dock förhållandet mellan totalbeloppen för beslutade återkrav respektive inbetalningar ge en god indikation på hur stor andel av återkraven som någon gång betalas in till staten. Under 2019–2021 uppgick totalbeloppet för beslutade återkrav till 229 miljoner kronor, medan totalbeloppet för inbetalningar uppgick till 209 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2021 s. 80). Detta motsvarar en beloppsmässig återbetalningsgrad om drygt 90 procent. Den höga återbetalningsgraden talar för att det finns utrymme för att ta dömda personers betalningsförmåga i anspråk i större utsträckning än i dag.

Även från kriminalpolitisk synpunkt finns det anledning att skärpa reglerna om återbetalningsskyldighet. Återbetalningsskyldigheten är ett led i samhällets reaktionssystem. En skärpning av reglerna innebär således ett tydligare avståndstagande från den brottsliga gärningen. Det framstår också som rimligt att de som döms för brott i högre grad ska bidra till att ersätta de kostnader som de har orsakat i stället för att kostnaderna finansieras via skattesystemet.

En skärpning av regelverket är slutligen motiverad av statsfinansiella skäl. Utgifterna på anslaget 1:11 Rättsliga biträden m.m. inom utgiftsområde 4 Rättsväsendet uppgick 2021 till 3,7 miljarder kronor, varav 2 miljarder kronor avsåg kostnader för offentliga försvarare. Utgifterna på anslaget har sedan 2011 ökat med 1,7 miljarder kronor eller 85 procent. Det är därför angeläget att vidta åtgärder för att öka intäkterna till staten för att på så sätt dämpa den totala kostnadsutvecklingen.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål bör skärpas.

Det bör inte införas ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet

Utredningen föreslår att reglerna om återbetalningsskyldighet ska skärpas genom att det införs ett minimibelopp om 5 000 kronor. Enligt förslaget ska återbetalningsskyldigheten inte kunna sättas ned till ett belopp som understiger denna nivå, vare sig med stöd av begränsningsregeln eller med stöd av jämkningsregeln. De enda undantag som föreslås gäller barn samt personer som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Det finns vissa fördelar med utredningens förslag. Förslaget är en verkningsfull åtgärd på det sättet att ett minimibelopp tveklöst skulle innebära en markant ökning av antalet återkrav. I vissa situationer, t.ex.

när de ersättningsgrundande kostnaderna understiger minimibeloppet, skulle regleringen också vara enkel att tillämpa.

Det finns dock även betydande nackdelar med den modell som utredningen föreslår. Många remissinstanser avstyrker också förslaget eller är tveksamma till det, däribland *Göta hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Solna tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt* och *Svea hovrätt*. Som Justitiekanslern påpekar kommer ett minimibelopp främst att påverka de sämst bemedlade i samhället. För personer med låga inkomster skulle det i många fall bli fråga om en högst kännbar förändring. Personer med höga inkomster skulle däremot inte påverkas alls eller endast i marginell utsträckning. Rättviseskäl talar starkt för att en skärpning av återbetalningsskyldigheten bör göras i proportion till dömda personers betalningsförmåga. Det finns också situationer där ett minimibelopp kan leda till oskäliga resultat, vilket tas upp av *Hovrätten för Västra Sverige* och *Åklagarmyndigheten*. En sådan situation är när det står klart att den dömde under mycket lång tid inte kommer att kunna ersätta någon del av kostnaderna, t.ex. vid fängelse på livstid eller ett mycket långt tidsbestämt fängelsestraff. Minimibeloppet kan också i vissa fall uppfattas som en orimligt kraftig reaktion på brottet. Som jämförelse kan nämnas att det lägsta bötesstraffet avseende dagsböter som huvudregel är 1 500 kronor (25 kap. 2 § brottsbalken). Ett sätt att lösa detta skulle kunna vara att, som Hovrätten för Västra Sverige och Åklagarmyndigheten är inne på, utvidga möjligheterna till jämkning under minimibeloppet. En sådan lösning skulle dock ytterligare komplicera regelverket. Dessutom skulle en generell möjlighet till jämkning under minimibeloppet undergräva syftet med en obligatorisk lägsta återbetalningsskyldighet. Slutligen framstår utredningens förslag som problematiskt med hänsyn till Europakonventionens bestämmelser om rätten till en rättvis rättegång, vilket uppmärksammas av Stockholms tingsrätt. Enligt artikel 6.3 c i konventionen har var och en som blivit anklagad för brott rätt att, när han eller hon saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar. Av Europadomstolens praxis framgår att det inte finns något generellt hinder mot att en stat begär återbetalning för kostnader för ett rättegångsbiträde efter det att ett straffrättsligt förfarande har avslutats. Om den dömde kan visa att han eller hon saknar tillräckliga medel att återbetala kostnaderna, skulle det däremot kunna vara oförenligt med artikel 6.3 c att verkställa ett beslut om återbetalning (Europadomstolens domar den 25 september 1992 i målet *Croissant mot Tyskland*, mål nr 13611/88, punkterna 33–38, och den 17 februari 2011 i målet *Ognyan Asenov mot Bulgarien*, mål nr 38157/04, punkterna 40–48). Det framstår därför som mindre lämpligt med en regel som innebär att domstolen måste besluta om återbetalningsskyldighet även i fall där det står klart att den dömde under mycket lång tid kommer att sakna möjlighet att återbetala kostnaderna.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att nackdelarna med utredningens förslag överväger fördelarna. Det bör därför inte införas ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet i brottmål.

Återbetalningsbeloppen bör höjas

Reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål bör alltså skärpas på något annat sätt än genom att införa ett minimibelopp.

Bestämmelserna i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken innebär att den tilltalade inte är skyldig att betala mera av kostnaderna för de rättsliga biträdena än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift. Syftet är att uppnå en garanti för att återbetalningsskyldigheten alltid ska anpassas till den dömdes personliga och ekonomiska förhållanden, se propositionen med förslag till rättshjälpslag m.m. (prop. 1972:4 s. 268). En skärpning av reglerna bör i enlighet med detta syfte göras på ett sätt som innebär att återbetalningsskyldigheten står i proportion till den dömdes betalningsförmåga, även när det gäller personer med låga inkomster. Ett sätt att åstadkomma detta är att behålla kopplingen till rättshjälpsavgiften, men göra en uppräknings av återbetalningsbeloppen för personer i alla inkomstkikt. En viktig poäng med detta skulle vara att den som döms för ett brott får bidra till kostnaderna för sitt rättsliga biträde i större utsträckning än den som beviljas rättshjälp. Uppräkningen bör ligga på en nivå som innebär en påtaglig skärpning av återbetalningsskyldigheten och en tydlig skillnad i kostnadsansvaret för dömda respektive rättshjälpsberättigade personer. Det bör mot denna bakgrund övervägas att fördubbla återbetalningsbeloppen. Den tilltalade skulle med en sådan modell alltså som huvudregel inte vara skyldig att betala mera av kostnaden för den offentliga försvararen och övriga rättsliga biträden än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

En fördel med denna modell är att personer med låga inkomster inte riskerar att drabbas av orimligt betungande återkrav. Exempelvis skulle en person vars ekonomiska underlag inte överstiger 50 000 kronor behöva betala fyra procent av kostnaderna för de rättsliga biträdena, jämfört med två procent i dag. Bedömningen är att även personer med låga inkomster normalt bör kunna klara av ett sådant kostnadsansvar.

En annan fördel är att de tröskeleffekter som uppkommer i dag skulle minska. Enligt nuvarande regler ska en person vars ekonomiska underlag ligger just under 260 000 kronor betala 40 procent av kostnaderna för de rättsliga biträden, medan den vars ekonomiska underlag ligger just över 260 000 kronor som utgångspunkt ska betala 100 procent av kostnaderna. I rättsfallet NJA 2006 s. 131 jämkades återbetalningsskyldigheten på den grunden att den dömdes inkomst endast obetydligt översteg den gräns där hans återbetalningsskyldighet skulle ha jämkats tämligen kraftigt enligt 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken. Det framstår som otillfredsställande att den allmänna jämningsregeln behöver tillämpas enbart på den grunden att den dömda befinner sig i ett visst inkomstintervall. Med en fördubbling av återbetalningsbeloppen skulle den som ligger strax under inkomstgränsen för rättshjälp i stället betala 80 procent av kostnaderna. Jämningsregeln skulle därmed inte per automatik behöva tillämpas för den som ligger strax över inkomstgränsen.

Den modell som övervägs skulle vidare innebära att det även i fortsättningen finns en generell möjlighet till jämkning, vilket efterfrågas av *Hovrätten för Västra Sverige*, *Malmö tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*. Det finns ett stort värde i att möjligheten till jämkning inte

är begränsad till barn samt personer som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning. En annan sak är att jämningsregeln kan behöva skärpas, vilket behandlas nedan.

Kronofogdemyndigheten anser att utredningens förslag om ett minimibelopp kan leda till en ökad skuldsättning hos dömda personer. Av betydelse för skuldsättningen är också de reformer som nyligen genomförts på brottsofferområdet. Till dessa hör satsningarna på brottsoffers rätt till skadestånd som bl.a. inneburit höjda nivåer för kränkingsersättning, se propositionen Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer (prop. 2021/22:198). Ett annat exempel är avgiftsskyldigheten enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, som utvidgats till att omfatta brott som har svårare straff än penningböter i straffskalan samtidigt som avgiften också höjts från 800 till 1 000 kronor, se budgetpropositionen för 2023 (prop. 2022/23:1 utg.omr. 4 s. 56–66). En fördubbling av återbetalningsbeloppen kommer tillsammans med berörda förstärkningar på brottsofferområdet att innebära en ökad skuldbörda för dömda personer. Eftersom syftet med den reglering som övervägs är att åstadkomma en skärpning av kostnadsansvaret får en viss ökad skuldsättning tolereras. Modellen med fördubblade återbetalningsbelopp innebär dock att kopplingen till rättshjälpslagen behålls även för personer med låga inkomster. Den innebär bl.a. att återbetalningsskyldigheten kommer att vara lägre för personer vars betalningsförmåga är väsentligen nedsatt på grund av skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Det kommer också att vara möjligt att sätta ned återbetalningsskyldigheten med stöd av jämningsregeln. Orimliga resultat kommer alltså att kunna undvikas. Bedömningen är därför att det inte finns några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning. En fördubbling av återbetalningsbeloppen bedöms mot denna bakgrund inte heller i någon märkbar utsträckning försvåra dömda personers återanpassning till samhället.

Utredningen och flera remissinstanser, däribland *Justitiekanslern*, *Kronofogdemyndigheten*, *Solna tingsrätt* och *Rättshjälpsmyndigheten*, uppmärksammar att en skärpning av återbetalningsskyldigheten kan leda till att fler ärenden hamnar hos Kronofogdemyndigheten för indrivning och att det därmed uppkommer ökade kostnader för staten. Jämfört med utredningens förslag innebär fördubblade återbetalningsbelopp att dömda personers betalningsförmåga kommer att beaktas i större utsträckning. Den ökning av antalet ärenden hos Kronofogdemyndigheten som en höjning av återbetalningsbeloppen kan leda till bedöms mot denna bakgrund bli förhållandevis begränsad.

Brottsofferjouren, *Justitiekanslern* och *Umeå tingsrätt* anser att utredningens förslag om ett minimibelopp kan försämra dömda personers möjligheter att betala skadestånd till brottsoffer. En fördubbling av återbetalningsbeloppen kan visserligen i viss utsträckning påverka dömda personers betalningsförmåga. Det finns dock flera skäl som talar för att detta endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd. Kopplingen till rättshjälpslagen samt jämningsregeln innebär att återbetalningsskyldigheten alltid kommer att bestämmas med beaktande av den dömdes ekonomiska förhållanden. I kontrast till utredningens förslag kommer detta att gälla även personer med mycket låga inkomster. En skadeståndsskyldighet som begränsar den dömdes betalningsförmåga ska också kunna utgöra skäl för

att sätta ned återbetalningsskyldigheten enligt jämkningsregeln (se författningskommentaren till 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken). Vidare har det nyligen gjorts andra lagändringar som förbättrar brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd. Ändringarna innebär för det första att möjligheten att utmäta frihetsberövandeersättning till förmån för ett brottsoffers anspråk på skadestånd har utvidgats. För det andra har fordringar som avser skadestånd på grund av brott numera företräde framför oprioriterade fordringar – exempelvis återkrav i brottmål – vid löneutmätning (prop. 2021/22:198 s. 37–43). Den senare förändringen efterfrågas särskilt av Brottsofferjouren och Umeå tingsrätt. Slutligen kan brottsoffer ofta få ersättning för skadestånd via försäkringar eller brottsskadeersättning. När det gäller sådana ersättningar kan en konsekvens av ett minskat betalningsutrymme hos den dömde emellertid bli att utbetalningar i vissa fall fördröjs, eftersom betalning för skadestånd i första hand måste utkrävas av den dömde. Sammantaget görs bedömningen att en fördubbling av återbetalningsbeloppen endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd.

Domstolsverket, Göteborgs tingsrätt och Sundsvalls tingsrätt ser en risk för att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. Bedömningen är att denna risk inte bör överdrivas. Utgångspunkten är redan i dag att full återbetalningsskyldighet ska beslutas vid fällande dom. Såvitt känt har detta inte lett till att misstänkta avstår från att begära en offentlig försvarare. Till skillnad från ett minimibelopp innebär fördubblade återbetalningsbelopp inte heller att personer med låga inkomster riskerar att drabbas av orimligt betungande återkrav. Slutligen bör det noteras att det ytterst är domstolen som bedömer behovet av en offentlig försvarare, oavsett om en sådan begärs eller inte.

En invändning som kan riktas mot en fördubbling av återbetalningsbeloppen är att det skulle göra regelverket mer komplicerat. Det kan framstå som otillfredsställande mot bakgrund av att redan de nuvarande bestämmelserna ibland uppfattas som svårtillämpade. Bedömningen är dock att den ytterligare komplexitet som uppkommer inte är större än att den bör kunna accepteras. Vidare skulle domstolarnas tillämpning kunna underlättas genom att det tas fram ett systemstöd för beräkningarna, vilket förordas av utredningen. Som ett alternativ kan man också tänka sig en enklare lathund till stöd för beräkningarna. En sådan lathund skulle kunna innehålla en trappa för procentsatserna som motsvarar den i 23 § rättshjälpslagen (se författningskommentaren till 31 kap. 1 § rättegångsbalken). På så sätt skulle ett av stegen i beräkningarna kunna undvikas. Det bör lämpligen överlåtas till domstolarna och Domstolsverket att ta ställning till behovet av ett systemstöd eller en lathund.

En förutsättning för att en fördubbling av återbetalningsbeloppen ska få fullt genomslag är att domstolarna har tillförlitliga uppgifter om de tilltalades ekonomiska förhållanden. Rättens möjligheter att kontrollera den tilltalades uppgifter om sina aktuella inkomster har hittills varit begränsade. Genom en förordningsändring som trädde i kraft den 1 januari 2023 har de allmänna domstolarna dock fått möjlighet att få tillgång till inkomstuppgifter från Skatteverkets beskattningsdatabas för att kunna beräkna och kontrollera bl.a. återbetalningsskyldighet i brottmål, se 8 m § förordningen (2001:588) om behandling av uppgifter i Skatteverkets

beskattningsverksamhet. Domstolarnas nya möjlighet att hämta in inkomstuppgifter från beskattningsdatabasen är något som med fördel skulle kunna kopplas ihop med ett eventuellt systemstöd för beräkning av återbetalningsskyldighet.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att beloppsnivåerna för återbetalningsskyldighet i brottmål bör fördubblas. Den tilltalade bör alltså inte vara skyldig att betala mera av kostnaden för den offentlige försvararen och övriga rättsliga biträden än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Möjligheten till jämkning bör begränsas

En fördubbling av beloppsnivåerna för återbetalningsskyldighet i brottmål innebär en påtaglig skärpning av regelverket. Skärpningen påverkar emellertid enbart tilltalade som har ett ekonomiskt underlag som inte överstiger 260 000 kronor. Av befolkningen i åldern 20–64 år är det 32 procent som har en förvärvsinkomst som understiger 250 000 kronor per år (Statistiska centralbyrån, Antal personer i olika intervall av sammanräknad förvärvsinkomst efter ålder 2020). Som anförs ovan talar rättviseskäl starkt för att en skärpning av återbetalningsskyldigheten bör göras i proportion till dömda personers betalningsförmåga. Det bör mot denna bakgrund övervägas om reglerna om återbetalningsskyldighet bör skäras även för personer med högre inkomster.

Dömda personer kan, oavsett om de har rätt till nedsättning av återbetalningsskyldigheten med stöd av begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken, få nedsättning med stöd av jämningsregeln. Det belopp som den tilltalade ska betala får enligt denna bestämmelse sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden (31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken). Som konstateras ovan är det endast en mycket liten andel av de ersättningsgrundande kostnaderna som blir föremål för beslut om återbetalning. Eftersom en majoritet av den vuxna befolkningen inte kan få nedsättning med stöd av begränsningsregeln, kan detta inte förklaras på annat sätt än att domstolarna använder jämningsregeln i mycket stor utsträckning. Denna slutsats vinner även stöd av utredningens iakttagelser. Av diskussioner med domare, advokater och företrädare för Rättshjälpsmyndigheten framgår att vissa domstolar ofta jämkar till noll kronor, eller till vad de anser vara ett lämpligt belopp, trots att det föreligger förutsättningar för att ålägga återbetalningsskyldighet. Enligt utredningen framstår tillämpningen inte sällan som alltför generös i förhållande till regelverket. Mot denna bakgrund görs bedömningen att jämningsregeln används i större utsträckning än vad som är önskvärt och att huvudregeln om återbetalningsskyldighet bör få ett större genomslag. Möjligheten till jämkning bör därför begränsas.

Det framstår som ändamålsenligt att den tilltalades brottslighet samt personliga och ekonomiska förhållanden även i fortsättningen ska kunna utgöra skäl för jämkning. Ett lämpligt sätt att åstadkomma en mer restriktiv tillämpning skulle därför kunna vara att ställa krav på att det ska föreligga särskilda skäl med hänsyn till dessa omständigheter. På så sätt markeras att de omständigheter som talar för jämkning måste vara av kvalificerat

slag. Samtidigt behålls möjligheten att göra en nyanserad bedömning i det enskilda fallet, vilket minskar risken för oskäligen resultat.

En skärpning av jämningsregeln kommer, i likhet med vad som konstateras beträffande de fördubblade återbetalningsbeloppen, att leda till en ökad skuldbörda för dömda personer. En fördel med att skärpa jämningsregeln genom ett krav på särskilda skäl är dock att den dömdes betalningsförmåga på samma sätt som i dag kommer att vara ett grundläggande bedömningskriterium. Det kommer t.ex. att finnas ett utrymme för jämkning när försvararkostnaderna är så höga att huvudregeln om full återbetalningsskyldighet skulle leda till ett orimligt betungande återkrav. En sådan lösning begränsar alltså riskerna för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer och för en kraftigt ökad ärendetillströmning hos Kronofogdemyndigheten. En sådan skärpning bedöms därför inte heller i någon märkbar utsträckning försvåra dömda personers återanpassning till samhället. Bedömningen är vidare att ett krav på särskilda skäl, av samma skäl som avseende de höjda återbetalningsbeloppen, endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd. Det framstår vidare som osannolikt att en skärpning av jämningsregeln kommer att leda till att misstänkta i större utsträckning väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. Slutligen kommer det även med ett krav på särskilda skäl finnas möjlighet att efterge ett återkrav om det står klart att den dömda under mycket lång tid kommer att sakna möjlighet att återbetala kostnaderna. En sådan skärpning bedöms därför vara förenlig med artikel 6.3 c i Europakonventionen.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att möjligheten till jämkning bör begränsas genom ett krav på särskilda skäl. Det belopp som den tilltalade ska betala bör alltså få sättas ned helt eller delvis, om det finns särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

3.2 Återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt

Promemorians förslag: Begränsningsregeln för återbetalningsskyldighet ska inte gälla för kostnader i en högre rätt, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med promemorians. Utredningen föreslår att återbetalningsskyldigheten ska få jämkas endast med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden. Utredningen föreslår också en självständig ersättningsbestämmelse snarare än ett undantag från begränsningsregeln.

Remissinstanserna: De flesta av remissinstanserna, däribland *Domstolsverket*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Riksdagens ombudsmän*, *Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten*, tillstyrker förslaget eller har inga synpunkter på det. Ingen remissinstans motsätter sig ett

utvidgat kostnadsansvar när ett överklagande förfaller i en högre rätt. *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt* är positiva till förslaget men anser att det bör justeras för att undvika orimliga konsekvenser. *Malmö tingsrätt* anser att det bör förtydligas att bestämmelsen är tillämplig i överrätt och att den avser rättegångskostnaderna endast i den aktuella överinstansen. Flera remissinstanser lämnar liknande synpunkter. Enligt *Malmö tingsrätt* bör det också förtydligas att återbetalningsskyldigheten inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall.

Skälen för promemorians förslag

Nuvarande regler om återbetalningsskyldighet i en högre rätt

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet i brottmål gäller också i en högre rätt. En dom i den högre rätten ska anses som fällande endast om den högre rätten dömer till en svårare påföljd än den lägre rätten, om den som har frikänts av den lägre rätten finnes ha begått brottet eller om den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rätts dom (31 kap. 10 § rättegångsbalken). En tilltalad som utan framgång överklagar en tingsrättsdom till hovrätten kan alltså bli återbetalningsskyldig för kostnader som uppkommer i den instansen.

Frågan om återbetalningsskyldighet i hovrätten kan aktualiseras när en tilltalad som har överklagat uteblir från en huvudförhandling. En part är som huvudregel skyldig att infinna sig personligen till en huvudförhandling i hovrätten. Om en klagande uteblir från huvudförhandlingen förfaller överklagandet, vilket normalt innebär att hovrätten skriver av målet och att den överklagade domen står fast. Detsamma gäller om en klagande som har förelagts att infinna sig personligen inställer sig endast genom ombud och det inte finns särskilda skäl mot att överklagandet förfaller. Om en klagande vars överklagande har förfallit har haft laga förfall, dvs. giltig ursäkt, för sin frånvaro kan målet återupptas (51 kap. 21 och 22 §§ rättegångsbalken).

Regleringen är otillräcklig när den tilltalade uteblir från en huvudförhandling

Konsekvensen av att utebli från en huvudförhandling i hovrätten ska anges i kallelsen (51 kap. 16 § rättegångsbalken). En tilltalad som har överklagat och därefter uteblir från huvudförhandlingen är alltså medveten om att överklagandet troligen kommer att förfalla. Det får därför förutsättas att han eller hon inte längre står fast vid sitt överklagande. Det är då rimligt att kräva att den tilltalade informerar domstolen om detta genom att återkalla sitt överklagande. I annat fall uppkommer onödiga kostnader genom att domstolen, motparter och rättsliga biträden fortsätter att lägga ned arbete i målet, i huvudsak avseende planering av och inställelse vid huvudförhandlingen. Det framstår därför som angeläget att den tilltalade har ekonomiska incitament att återkalla sitt överklagande om han eller hon inte avser att inställa sig vid huvudförhandlingen. Det finns två tänkbara grunder för återbetalningsskyldighet i denna situation, men båda är behäftade med problem.

Om den tilltalade genom att utebli från rätten eller inte följa ett föreläggande som rätten har meddelat eller på annat sätt genom vårdslöshet

eller försummelse vållat kostnader för staten, är den tilltalade skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnader i övrigt ska fördelas (31 kap. 4 § rättegångsbalken). I rättsfallet NJA 2008 s. 45 ålades den tilltalade inte ersättningsskyldighet enligt denna bestämmelse när han uteblivit från en huvudförhandling i hovrätten och hans överklagande därmed förfallit. Högsta domstolen uttalade att det enligt bestämmelsens ordalydelse krävs att den tilltalade har vållat kostnader för staten för att ett kostnadsansvar ska komma i fråga. Det innebär att endast sådana kostnader som har orsakats av den tilltalades vårdslöshet eller försummelse kan föranleda ersättningsskyldighet, medan kostnader som har uppkommit oberoende av det agerande som läggs den tilltalade till last inte omfattas av kostnadsansvaret enligt bestämmelsen. Att redan upparbetade kostnader blivit överflödiga på grund av den tilltalades agerande innebär inte att kostnaderna har orsakats av agerandet. Av rättsfallet framgår alltså att det normalt inte finns förutsättningar att besluta om återbetalningsskyldighet enligt 31 kap. 4 § rättegångsbalken när en tilltalad uteblir från en huvudförhandling i hovrätten och dennes överklagande därför förfaller.

Den andra tänkbara grunden för återbetalningsskyldighet är 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken. Om den tilltalades överklagande förfaller och hovrätten skriver av målet har den tilltalades överklagande inte föranlett någon ändring i tingsrättens dom. Hovrättens avgörande ska då i kostnadshänseende betraktas som en fällande dom (NJA II 1943 s. 409 och Rättegångsbalken, JUNO, Fitger m.fl., 2022-06-03, kommentaren till 31 kap. 10 §). Det innebär att den tilltalade som utgångspunkt är skyldig att ersätta staten för kostnaderna i hovrätten. Återbetalningsskyldigheten kan dock påverkas av begränsningsregeln och jämkningsregeln i 31 kap. 1 § tredje och fjärde styckena rättegångsbalken. Begränsningsregeln gäller nämligen i fråga om totalkostnaderna i instanserna (Lagrådets yttrande i prop. 1972:4 s. 417 och 418 och rättsfallet NJA 2006 N 17). En tillämpning av begränsningsregeln kan innebära att återbetalningsskyldigheten omfattar endast en mycket liten andel av kostnaderna i hovrätten eller att någon ytterligare återbetalningsskyldighet inte kan beslutas (jfr NJA 2006 N 17). Dessutom innebär den nuvarande jämkningsregeln att det belopp som ska återbetalas i vissa fall behöver sättas ned helt (jfr NJA 2008 s. 45).

Återbetalningsskyldigheten bör skärpas

Det framstår som otillfredsställande att det i vissa fall saknas förutsättningar att besluta om full återbetalningsskyldighet när den tilltalades överklagande förfaller på grund av omständigheter som är hänförliga till honom eller henne. Det bör rimligen göras skillnad mellan en tilltalad som återkallar ett överklagande och en som i stället låter överklagandet förfalla och därmed orsakar onödiga kostnader för det allmänna. Även om den handlingsdirigerande effekten inte bör överdrivas, skulle ett utvidgat kostnadsansvar rimligen i någon mån öka tilltalades benägenhet att meddela domstolen att de inte längre vill få ett överklagande prövat. Vidare skulle ett utvidgat kostnadsansvar understryka vikten av personlig inställelse vid en huvudförhandling. Slutligen talar även statsfinansiella skäl för ett utvidgat kostnadsansvar. Bedömningen är därför att det, som

utredningen föreslår och vilket godtas av samtliga remissinstanser, bör införas ett utvidgat kostnadsansvar när den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

Hur den nya bestämmelsen bör utformas

Utredningen föreslår en självständig ersättningsbestämmelse för den aktuella situationen. Den föreslagna regleringen överensstämmer i huvudsak med 31 kap. 1 § rättegångsbalken, men har ingen begränsningsregel och en mer begränsad möjlighet till jämkning. Som konstateras ovan innebär 31 kap. 10 § rättegångsbalken emellertid att den tilltalade som utgångspunkt är återbetalningsskyldig för kostnader i hovrätten om hans eller hennes överklagande förfaller och målet därför skrivs av. Redan i dag finns det alltså en grund för att besluta om återbetalningsskyldighet när den tilltalades överklagande förfaller. Problemet är i stället att återbetalningsskyldigheten i vissa fall måste sättas ned med stöd av begränsningsregeln eller jämningsregeln i 31 kap. 1 § rättegångsbalken. Den skärpning av jämningsregeln som föreslås i avsnitt 3.1 bör leda till att återbetalningsskyldighet kan beslutas i fler fall när den tilltalades överklagande förfaller. Ett kvarstående problem är dock att begränsningsregeln kan leda till att återbetalningsskyldigheten begränsas till en mycket liten andel av kostnaderna i hovrätten. En lämplig lagteknisk lösning på detta är att, snarare än att införa en självständig ersättningsbestämmelse, göra ett undantag från begränsningsregeln för det fall att den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att inställa sig personligen. Undantaget kan lämpligen placeras i 31 kap. 10 § rättegångsbalken, som gäller rättegångskostnader i en högre rätt. Som *Malmö tingsrätt* efterfrågar bör det uttryckligen anges att bestämmelsen gäller för kostnader i den högre rätten.

När det gäller möjligheten till jämkning föreslår utredningen att det belopp som ska betalas ska få sättas ned endast om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden. Till skillnad från vad som gäller enligt jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken ska det alltså inte vara möjligt att beakta den tilltalades brottslighet eller ekonomiska förhållanden. Enligt utredningen bör möjligheten till jämkning minimeras för att det skärpta kostnadsansvaret ska få fullt genomslag i praktiken. *Göta hovrätt* anser emellertid att det kan förekomma fall då en full återbetalningsskyldighet skulle framstå som oskälig utan att detta är hänförligt till den tilltalades personliga förhållanden. Så kan t.ex. vara fallet om den tilltalades försummelse består i att han eller hon har underlåtit att anmäla förekommande laga förfall samtidigt som försvarar- och målsägandebiträdeskostnaderna uppgår till mycket höga belopp. *Svea hovrätt* framför liknande synpunkter. Den lagtekniska lösning som förordas i denna promemoria innebär att jämningsregeln i 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken kommer att bli tillämplig. I avsnitt 3.1 föreslås att den regeln ska skärpas genom ett krav på särskilda skäl. Bedömningen är att den skärpta jämningsregeln framstår som väl avvägd även för det fall att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt. Bestämmelsen ger, som *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt* efterfrågar, ett visst utrymme för att beakta den tilltalades

ekonomiska förhållanden. Den omständigheten att den tilltalade har låtit sitt överklagande förfalla i stället för att återkalla det – och därigenom har orsakat onödiga kostnader för det allmänna avseende planering av och inställelse vid en huvudförhandling – bör kunna tala till den tilltalades nackdel vid prövningen av om det finns särskilda skäl för nedsättning. Mot denna bakgrund görs bedömningen att det inte behövs någon särskild jämningsregel för det fall att den tilltalades överklagande förfaller i en högre rätt.

Malmö tingsrätt anser att det bör förtydligas att återbetalningsskyldigheten inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall. Om en klagande vars överklagande har förfallit har haft laga förfall för sin frånvaro kan målet återupptas (51 kap. 22 § rättegångsbalken). I sådant fall bör frågan om återbetalningsskyldighet, på samma sätt som i dag, bedömas utifrån utfallet av prövningen i sak. Eftersom överklagandet då inte längre är förfallet kommer det föreslagna undantaget från begränsningsregeln inte att bli tillämpligt. Det saknas därför anledning att förtydliga att undantaget inte gäller om den tilltalade har haft laga förfall.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att bestämmelserna om begränsning av ersättningsskyldighet i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken inte bör gälla för kostnader i en högre rätt, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

4 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Promemorians förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2024.

Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.

Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med promemorians. Utredningen föreslår att lagändringen ska träda i kraft den dag som regeringen bestämmer. Utredningen föreslår ingen övergångsbestämmelse om kostnader som inte avser rättsliga biträden.

Remissinstanserna invänder inte mot utredningens förslag.

Skälen för promemorians förslag: De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det bedöms kunna ske den 1 januari 2024.

När det gäller processrättslig lagstiftning är utgångspunkten att nya regler blir tillämpliga omedelbart. Det är emellertid rimligt att den som har fått en offentlig försvarare förordnad för sig ska kunna överblicka de ekonomiska konsekvenserna av förordnandet. Äldre bestämmelser om

återbetalningsskyldighet bör därför fortfarande gälla om en offentlig försvarare har förordnats före ikraftträdandet (jfr prop. 2017/18:86 s. 37 och 38 och rättsfallet NJA 1997 s. 862). För tydlighets skull bör det anges att detsamma gäller om ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet (jfr 8 § lagen om målsägandebiträde och 12 § lagen om särskild företrädare för barn). Lagändringarna kan också få betydelse för andra ersättningsgrundande kostnader, t.ex. kostnader för provtagning och analys av blod, urin och saliv. De skärpta reglerna om återbetalningsskyldighet bör lämpligen inte omfatta kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

5 Konsekvenser

Promemorians bedömning: Förslagen leder till ökade intäkter för staten med ca 40 miljoner kronor per år. De kostnadsökningar som kan uppkomma hos Kronofogdemyndigheten och Rättshjälpsmyndigheten kan hanteras inom befintliga ramar.

Utredningens bedömning stämmer delvis överens med promemorians. Utredningen bedömer att förslaget om ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet leder till ökade intäkter för staten med knappt 20 miljoner kronor per år.

Remissinstanserna: *Kronofogdemyndigheten* anser att det är tveksamt om förslagen medför ökade intäkter för staten. Enligt myndigheten är betalningsfrekvensen för dömda personer redan i dag förhållandevis låg. Mot bakgrund av detta finns en risk att förslagen i stället leder till en ökad skuldsättning hos dömda personer, vilket i sin tur kan medföra att statens kostnader för kravarbete och verkställande åtgärder ökar. *Justitiekanslern*, *Göta hovrätt*, *Svea hovrätt*, *Solna tingsrätt* och *Umeå tingsrätt* framför liknande synpunkter.

Skälen för promemorians bedömning

Ekonomiska konsekvenser för staten

I promemorian föreslås att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ska skärpas. Förslagen innebär att domstolarna kommer att besluta om återbetalningsskyldighet i fler fall och till högre belopp. Statens intäkter kommer därigenom att öka. Inkomster på grund av återkrav i brottmål redovisas mot inkomsttitel 2811 Övriga inkomster av statens verksamhet. Anslaget Rättsliga biträden m.m. påverkas alltså inte av inbetalningarna. Däremot kommer statens totala kostnader för rättsliga biträden att minska genom de ökade inkomster som tillförs inkomsttitel 2811.

Utredningen bedömer att förslaget om ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet leder till ökade intäkter för staten med knappt 20 miljoner kronor per år. Eftersom det i promemorian föreslås en annan modell för skärpt återbetalningsskyldighet, behöver nya beräkningar göras. Det förs inte någon statistisk över hur ofta eller på vilken grund som återbetalningsskyldighet i brottmål sätts ned helt eller delvis.

Beräkningarna behöver därför utgå från vissa antaganden och är förenade med ett stort mått av osäkerhet.

En utgångspunkt för beräkningarna är att återkraven i brottmål under 2021 uppgick till totalt 78 miljoner kronor (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2021 s. 80).

Förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp får enbart betydelse för personer vars ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kronor. Som framgår ovan gäller det ungefär en tredjedel av den vuxna befolkningen. Begränsningsregeln leder normalt till förhållandevis kraftiga nedsättningar av det belopp som ska återbetalas. En uppskattning är att en fjärdedel av de totala återkraven, dvs. 20 miljoner kronor, avser beslut där nedsättning har skett med stöd av begränsningsregeln. Förslaget innebär något förenklat att dessa återkrav kommer att fördubblas och därmed uppgå till 20 miljoner kronor mer än i dag. Av de beslutade återkraven är det för närvarande en beloppsmässig andel om drygt 90 procent som betalas in till staten (avsnitt 3.1). Det skärpta kostnadsansvaret kan förväntas leda till en viss minskning av inbetalningarna, uppskattningsvis till en beloppsmässig andel om 80 procent. Mot denna bakgrund görs bedömningen att förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp leder till ökade intäkter för staten med 16 miljoner kronor per år.

Förslaget om en begränsad möjlighet till jämkning leder också till ökade intäkter för staten. Ovan görs bedömningen att 20 miljoner kronor av de totala återkraven avser beslut där nedsättning har skett med stöd av begränsningsregeln. Av de återstående återkraven, dvs. 58 miljoner kronor, bedöms hälften, dvs. 29 miljoner kronor, avse fall där nedsättning har skett med stöd av jämkningsregeln. Skärpningen av jämkningsregeln kommer att leda till att nedsättning i dessa fall sker i mindre utsträckning. Ökningen av återkraven kan uppskattas till 50 procent, dvs. 15 miljoner kronor. På samma sätt som avseende de fördubblade återbetalningsbeloppen bedöms det skärpta kostnadsansvaret leda till en minskning av inbetalningarna till en beloppsmässig andel om 80 procent. När det gäller de återkrav som har satts ned delvis med stöd av jämkningsregeln leder förslaget alltså till ökade intäkter för staten med 12 miljoner kronor per år. Till detta kommer fall där återbetalningsskyldigheten med stöd av jämkningsregeln sätts ned helt och det alltså inte beslutas något återkrav. År 2021 uppgick antalet återkravsärenden i brottmål till 17 000 (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2021 s. 80). En försiktig uppskattning är att antalet återkrav med den skärpta jämningsregeln kommer att öka med 25 procent, dvs. ca 4 000. En jämförelse mellan det totala återkravsbeloppet och antalet återkrav ger vid handen att ett genomsnittligt återkrav uppgår till ca 5 000 kronor. Utifrån antagandet att de tillkommande återkraven är lika stora kommer återkraven att öka med 20 miljoner kronor. Med en inbetalningsgrad om 80 procent kommer statens intäkter därmed att öka med 16 miljoner kronor. Sammantaget bedöms skärpningen av jämkningsregeln alltså leda till ökade intäkter till staten med 28 miljoner kronor per år.

Förslaget om återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt kan också förväntas leda till fler återkrav. Av uppgifter från Domstolsverket avseende brottmål i hovrätterna 2017–2021 framgår att överklagandet förfaller i ca 200 mål per år. Utredningen bedömer att målen återupptas i 10 procent av fallen. Den nya bestämmelsen skulle därför

kunna aktualiseras i drygt 180 mål per år. Bedömningen är att den föreslagna skärpningen kommer att leda till att den tilltalade i en fjärdedel av dessa mål – i enlighet med förslaget syfte – återkallar sitt överklagande före huvudförhandlingen (45 mål). Vidare kan det antas att den tilltalade i hälften av de återstående målen, dvs. knappt 70 mål, har sådana ekonomiska förhållanden att begränsningsregeln är tillämplig. De ökade återkraven i dessa mål kan uppskattas till 5 000 kronor per mål. Den nya bestämmelsen förväntas därför leda till ökade återkrav om 350 000 kronor. Eftersom det är fråga om att överskrida de återbetalningsbelopp som annars gäller kan betalningsförmågan hos de tilltalade antas vara förhållandevis begränsad. Utifrån en inbetalningsgrad om 70 procent bedöms förslaget leda till ökade intäkter för staten med knappt 250 000 kronor.

Det anförda innebär att förslagen i promemorian sammanlagt bedöms leda till ökade intäkter för staten med, avrundat nedåt, ca 40 miljoner kronor per år.

Förslaget om återbetalningsskyldighet när ett överklagande förfaller i en högre rätt kan också leda till minskade kostnader. Som anføres ovan bedöms förslaget leda till att 45 brottmål per år i hovrätterna avslutas genom att överklagandet återkallas i stället för att överklagandet förfaller vid en huvudförhandling. I dessa fall besparas hovrätterna, åklagare, offentliga försvarare och målsägandebiträden onödigt arbete, i huvudsak avseende planering av och inställelse vid huvudförhandlingen, vilket leder till marginella kostnadsminskningar för staten.

Förslagen kan vidare leda till ökade kostnader för hanteringen av återkrav i brottmål. Sådana krav hanteras i första hand av Rättshjälpsmyndigheten. Om den dömde inte betalar lämnas kravet till Kronofogdemyndigheten för indrivning. Numera expedieras uppgifter om återbetalningsskyldighet automatiskt från domstolarnas verksamhetsstöd, vilket har inneburit ett minskat behov av administrativa insatser för såväl domstolarna som Rättshjälpsmyndigheten (Sveriges Domstolars årsredovisning för 2019 s. 77). Ovan görs bedömningen att skärpningen av jämningsregeln leder till att återbetalningsskyldighet kommer att beslutas i ytterligare 4 000 fall per år. Det är alltså fråga om en förhållandevis stor ökning av antalet ärenden hos Rättshjälpsmyndigheten. Bedömningen är dock att de ökade kostnader som detta kan innebära inte är större än att de kan hanteras inom befintliga ekonomiska ramar för Sveriges Domstolar. Enligt *Kronofogdemyndigheten* är betalningsfrekvensen för dömda personer redan i dag förhållandevis låg. Myndigheten ser därför en risk att utredningens förslag om ett minimibelopp för återbetalningsskyldighet leder till en ökad skuldsättning hos dömda personer, vilket i sin tur kan medföra att statens kostnader för kravarbete och verkställande åtgärder ökar. *Justitiekanslern, Göta hovrätt, Svea hovrätt, Solna tingsrätt* och *Umeå tingsrätt* framför liknande synpunkter. Som konstateras ovan är det för närvarande en beloppsmässig andel om drygt 90 procent av de beslutade återkraven som betalas in till staten (avsnitt 3.1). Det talar för att betalningsförmågan hos de som blir återbetalningsskyldiga är förhållandevis god. I förhållande till utredningens förslag innebär promemorians förslag också att domstolarna i större utsträckning kommer att kunna beakta den tilltalades ekonomiska förhållanden vid prövningen av frågan om återbetalningsskyldighet. Mot denna bakgrund framstår risken för en

kraftig ökning av antalet återkrav som lämnas till Kronofogdemyndigheten som mycket begränsad. Sammantaget görs bedömningen att förslagen inte kan förväntas ge upphov till en större ärendeökning hos Kronofogdemyndigheten än vad som är möjligt att hantera inom myndighetens befintliga ekonomiska ramar.

Förslagen bedöms i övrigt inte leda till några kostnadsökningar för det allmänna.

Konsekvenser för enskilda

När det gäller konsekvenserna för enskilda berör förslagen främst personer som döms för brott, som kommer att bli återbetalningsskyldiga i fler fall och till högre belopp. Som anförs i avsnitt 3.1 bedöms det inte finnas några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer. Förslagen bedöms därför inte heller i någon märkbar utsträckning försvåra dömda personers återanpassning till samhället. Vidare framstår det som osannolikt att förslagen leder till att misstänkta av ekonomiska skäl väljer att avstå från att begära en offentlig försvarare. Förslagen bedöms därför inte ha någon negativ påverkan på rättssäkerheten.

Som utvecklas i avsnitt 3.1 görs bedömningen att förslagen endast i mycket liten utsträckning kommer att påverka brottsoffers möjligheter att få ersättning för skadestånd.

Övriga konsekvenser

När det gäller jämställdhet mellan kvinnor och män är de förslag som lämnas könsneutrala. Även med bestämmelser som gäller lika för alla kan emellertid olika grupper påverkas av dem i olika utsträckning. Det förhållandet att män lagförs för fler brott än kvinnor innebär att män i större utsträckning än kvinnor kommer att bli föremål för skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.

Förslagen bedöms inte ha någon betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

6 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

31 kap.

1 § Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller

försvarare som *har* utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket och 10 § tredje stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort som* vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnader* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningsskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningsskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldighet för en tilltalad som döms för ett brott att ersätta vissa av statens kostnader i målet. Övervägandena finns i avsnitt 3.1.

Av *tredje stycket* framgår att ersättningsskyldigheten är kopplad till vad den tilltalade skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Ändringen innebär att återbetalningsbeloppen fördubblas i förhållande till hittillsvarande nivåer. Den tilltalade är alltså med vissa undantag inte skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Rättshjälpsavgiften beräknas med utgångspunkt i den tilltalades ekonomiska underlag (23 § rättshjälpslagen). Med ekonomiskt underlag avses årsinkomst med hänsyn tagen till underhållsskyldighet, förmögensförhållanden och skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Utifrån de aktuella nivåerna i rättshjälpslagen är den tilltalade som huvudregel inte skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än

1. fyra procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 50 000 kronor,
2. tio procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 50 000 men inte 100 000 kronor,
3. tjugo procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 100 000 men inte 120 000 kronor,
4. fyrtio procent av kostnaderna, dock minst 3 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 150 000 kronor,
5. sextio procent av kostnaderna, dock minst 4 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 150 000 men inte 200 000 kronor,
6. åttio procent av kostnaderna, dock minst 10 000 kronor, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 kronor.

De olika procentsatserna gäller på samma sätt som enligt hittillsvarande lydelse även kostnader för ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn, se 8 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 12 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

I tredje stycket görs också en följdändring med anledning av att det i 10 § införs ett nytt undantag från den aktuella begränsningen av återbetalningsskyldigheten.

Enligt *fjärde stycket* får det belopp som den tilltalade ska betala sättas ned helt eller delvis. Ändringen innebär att möjligheten till nedsättning begränsas genom ett krav på särskilda skäl. På samma sätt som enligt hittillsvarande lydelse får beloppet sättas ned med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden. Kravet på särskilda skäl innebär dock att de omständigheter som talar för nedsättning måste vara av kvalificerat slag. Särskilda skäl för nedsättning kan t.ex. finnas om den tilltalade döms till ett flerårigt fängelsestraff och därför kommer att ha mycket låga inkomster under en längre tid. Ett annat exempel är om en full återbetalningsskyldighet skulle utgöra en orimligt kraftig reaktion på brottet, t.ex. om det är fråga om bagatellartad brottslighet samtidigt som försvararkostnaderna är höga. Det kan också finnas särskilda skäl för nedsättning om den tilltalade åläggs en skadeståndsskyldighet som begränsar hans eller hennes betalningsförmåga. Även en kombination av olika omständigheter som var för sig inte är av kvalificerat slag kan medföra att det finns särskilda skäl. Enligt den hittillsvarande lydelsen av jämkningsregeln ska återbetalningsskyldighet endast i undantagsfall åläggas den som är under 18 år, den som har begått brottet under inflytande av en psykisk störning eller den som meddelas påföljdseftergift (prop. 1972:4 s. 152, 153 och 356 och rättsfallet NJA 2020 s. 154). I detta avseende är någon ändring i sak inte avsedd. Förutom i undantagsfall ska det alltså anses föreligga särskilda skäl för hel nedsättning för dessa kategorier av tilltalade. Den omständigheten att den tilltalade har låtit ett överklagande till hovrätten förfalla i stället för att återkalla det – och därigenom har orsakat onödiga kostnader för det allmänna avseende planering av och inställelse vid en huvudförhandling – bör tala till den tilltalades nackdel vid prövningen av om det finns särskilda skäl för nedsättning (jfr 10 § tredje stycket).

Övriga ändringar är språkliga.

10 § *Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rättsens dom ska anses som fällande endast om*

– den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,

– den högre rätten finner att den tilltalade har begått brottet efter det att han eller hon har frikänts av den lägre rätten, eller

– den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rättsens dom.

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rättsens dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

Paragrafen behandlar rättegångskostnader i en högre rätt. Övervägandena finns i avsnitt 3.2.

Andra stycket motsvarar hittillsvarande första stycket tredje meningen.

I *tredje stycket*, som är nytt, införs ett undantag från begränsningarna för återbetalningsskyldighet i 1 § tredje stycket. Bestämmelsen gäller enbart kostnader i en högre rätt. Undantaget är tillämpligt om den tilltalades överklagande till den högre rätten förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen (se 51 kap. 21 §). Det innebär att en hovrätt som skriver av ett mål sedan den tilltalades överklagande har förfallit, kan besluta om återbetalningsskyldighet utan beaktande av begränsningarna i 1 § tredje stycket. Övriga bestämmelser i 1 § är fortfarande tillämpliga. Det innebär bl.a. att det belopp som den tilltalade ska betala enligt 1 § fjärde stycket får sättas ned helt eller delvis om det finns särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes ekonomiska förhållanden (se vidare kommentaren till 1 §). Om hovrätten enligt 51 kap. 22 § återupptar målet på grund av att den tilltalade hade laga förfall som inte kunde anmälas i tid, är undantaget från den begränsade återbetalningsskyldigheten inte längre tillämpligt.

Fjärde och femte styckena motsvarar hittillsvarande andra och tredje styckena.

Övriga ändringar är språkliga och redaktionella.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.

3. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Övervägandena om ikraftträdande- och övergångsbestämmelserna finns i avsnitt 4.

Enligt *punkt 1* träder lagändringarna i kraft den 1 januari 2024.

Av *punkt 2* framgår att äldre bestämmelser fortfarande gäller om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet. Det är tillräckligt att något biträde vars ersättning påverkar den tilltalades ersättningsskyldighet har förordnats före ikraftträdandet för att äldre bestämmelser ska vara tillämpliga på samtliga kostnader i målet.

Punkt 3 innebär att äldre bestämmelser fortfarande gäller för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet. Det kan t.ex. handla om kostnader för provtagning och analys av blod, urin och saliv.

Återbetalningsskyldighet för dömda

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet för dömda tillämpas inte sällan alltför generöst i förhållande till regelverket. Detta medför ökade kostnader för staten. För att förenkla för domstolarna att hantera återbetalningsskyldigheten på rätt sätt föreslår vi att ett systemstöd utvecklas. Frågan om systemstöd bör lämnas till Domstolsverket att utreda.

Vi föreslår därutöver att återbetalningsskyldigheten för dömda ska skärpas på olika sätt. Kopplingen till rättshjälpslagstiftningen bör dock behållas.

Vi föreslår att det införs en miniminivå för återbetalningsskyldigheten för den som döms för brott. Det belopp som den dömda ska återbetala av kostnaderna för offentlig försvarare, och i förekommande fall vissa andra biträden, ska inte understiga 5 000 kr. Beloppet som ska återbetalas får dock aldrig överstiga kostnaderna. Möjligheten att jämka återbetalningen behålls men jämkning ska endast kunna ske till som lägst minimibeloppet. Minimibeloppet ska inte gälla om den dömda vid domen inte fyllt arton år eller om den dömda begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Återbetalningsskyldighet ska också gälla i förfaranden som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd.

En särskild bestämmelse föreslås om att en tilltalad ska ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare, och i förekommande fall andra biträden, i överinstansen om målet förfaller på grund av omständigheter hänförliga till den tilltalade. Detta ska dock inte gälla om den tilltalade haft laga förfall för sin utelämnelse som inte kunnat anmälas i tid eller om målet återupptas.

Återbetalningsskyldigheten för dömda föreslås omfatta även salivprov som tagits för att göra en DNA-analys vid utredning av brott.

Förundersökningsledaren ska informera den misstänkte om vilka bestämmelser som gäller för återbetalningsskyldighet.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 21 kap. 6 §, 31 kap. 1 §, 48 kap. 2 § och 49 kap. 5 § ska ha
 följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 31 kap. 1 a § och 31 kap. 4 a §
 av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §¹

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning* som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Den tilltalade är, *med undantag för fall som avses i 1 a § och 4 § första stycket*, inte skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i

kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned *eller efterges*, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

stället kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

1 a §

Det belopp som den tilltalade enligt 1 § ska ersätta staten för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till offentlig försvarare får inte understiga 5 000 kr. Det belopp som ska ersättas får dock aldrig överstiga kostnaderna för den offentliga försvararen.

Det belopp som den tilltalade ska betala får efter nedsättning enligt 1 § fjärde stycket inte understiga 5 000 kr.

Första och andra stycket gäller inte om den tilltalade vid domen inte fyllt arton år eller om den tilltalade begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning. I sådana fall får det belopp som den tilltalade ska återbetala nedsättas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden.

4 a §

Om den tilltalade i ett mål där åklagaren för talan uteblir från sammanträde för huvudförhandling och överklagandet av denna anledning förfaller, är den tilltalade skyldig att ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare.

Ersättningskyldigheten enligt första stycket omfattar dock inte

kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, den tilltalades ombud eller försvarare som utsetts av den tilltalade. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden.

-
1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.
 2. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § i sin äldre lydelse.
 3. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas inte 31 kap. 1 a och 4 a §§.
 4. För kostnader för salivprov som tagits för ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § och 48 kap. 2 § i sin äldre lydelse.

Efter remiss har yttranden över betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86) lämnats av Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rättshjälpsmyndigheten, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Barnombudsmannen, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Sveriges advokatsamfund, JUSEK, Brottsofferjouren, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Stiftelsen Ackordscentralen, Svensk Försäkring och Sveriges Domareförbund.

Bris, Svenskt Näringsliv, Företagarna, Konsumenternas Försäkringsbyrå, Rekonstruktör- och konkursförvaltarkollegiet i Sverige och Unizon har inte svarat på remissen. Svenska Bankföreningen har avstått från att yttra sig.